دنيا جي تاريخ جا ٻہ وڏا خالق:

شهنشاهہ چندر گپت موريا ۽ وزيراعظم ڪوتليہ چاڻڪيہ

رسول بخش پليجو

ڪي چون ٿا تہ جڏهن هو ياڻ ۾ ڀهريون دفعو مليا تڏهن چندرو ڏراڙ هو ۽ وشنوءَ ڪيس خريد ڪري پنهنجي شهر وٺي وڃي پڙهايو ۽ سيکاريو. ڪي چون تہ چندرو اُن وقت ڌاڙو نہ پر فوج مان ڀڳل عملدار هو. باقي خود وشنو اصل ڪير هو؟ ڪٿي ڄائو هو؟ سندس مائٽ ڪير هئا؟ تنهنجي اڄ ڏينهن تائين پوري خبر ڪانہ پئجي سگهي آهي. البت ايتري سا خبر آهي تہ هو ذات جو برهمڻ هو ۽ وڏو عالم هو ۽ اڄوڪي لاهور ۽ پنڊي جي وچ ۾ ٽيڪسلا جي شهر ۾ رهندو هو، جيڪو انهن ڏينهن يعني حضرت عيسىٰ جي ڄمڻ کان اٽڪل ساڍيون ٽي صديون اڳ ۽ اڄ کان اٽڪل ساڍيون ٽيويهہ صديون اڳ ايران جو هڪڙو صوبائي شهر هو. انهن ڏينهن جو دنيا جو بري توڙي بحري فيل مست سپر پاور ايران هو. ايراني شهنشاهيت جي سڄي جهان ۾ بلي بلي هئي. اوير ۾ سنڌ ۽ پنجاب سميت اولهہ هندستان، اتر افغانستان، سمرقند، بخارا ۽ ٻيا وچ ايشيا جا ملڪ جارجيا، آرمينيا ۽ اولهہ ۾ شام، عراق، اردن، فلسطين، ترڪي، يونان، مصر ۽ ڏکڻ ۾ عرب ۽ يمن سڀ يا تہ سندس هئا يا سندس ڌهہ آني ڇهہ آني ڀريندا هئا. ايران جو بحري ٻيڙو ايشيا ۾ يورپ ڪي ڳنڍيندڙ سمنڊن جو والي هو. هومر، سقراط، افلاطون ۽ ارسطو جهڙن دنيا جي عظيم ترين انسانن جي وطن عظيم يونان جي ان دؤر جي ذري گهٽ سموري تاريخ ايراني سلطنت جي ڌاڪ، ڌهڪاءَ، فوجي بالادستي ۽ خطرناڪ

سياسي حڪمت عمليءَ کان پاڻ بچائڻ جي تاريخ بنيل هئي. روم اجان پيرڙيون مس پئي ڪنيون.

وشنو وڏو خفتي هو. چون ٿا ته هڪڙي ڏينهن ٻيلي ۾ هلندي ڪنهن گاهه سندس پير چلي وڏا. چا ڪيائين جو پاٽي ۾ ڪنڌ وجهي ڳاري اهو منو پاٽي ڪٽي گاهه جي پاڙن ۾ وڌائين. چندروءَ پڇيس، ”استاد! هي چا ٿو ڪرين؟“ چيائين، ”هن گاهه منهنجا پير چليا آهن، ان ڪان وير ٿو وٺان.“ چندروءَ چيس، ”پوءِ ڪٽي ٿا پاڙان پٽي اڇلائي ڇڏيونس ته پلي سڙي سُڪي وڃي.“ چيائين ته ”دشمن کي سيکت ڏيڻ لاءِ هر وقت رڳو پنهنجو پاڻ کي ڪم آڻٽو پوي ته پوءِ جٽ ۽ داناءَ ۾ فرق ڪهڙو؟ هاٽي ويهي ڏس ته پنهنجي طرفان هن گاهه خلاف ڪجھ به ڪرڻ ڪانسواءِ ۽ اٿلو ڪيس منو پاٽي پيارڻ سان ڪيئن ٿي سندس تباهي اچي.“ ايتري ۾ مناڻ جي باس تي ماڪوڙين جو هڪڙو ڪٽڪ اچي ڪڙڪيو جنهن مناڻ جي لالچ تي گاهه کي پٽي ڪائي ناس ڪري ڇڏيو!

وشنو، چندروءَ کي دل جان سان پڙهايو ۽ سيکاريو. هن ڪيس رڳو ڪتابي ڪيڙو نه پر اعلىٰ درجي جو عملي انسان بنجڻ سيکاريو. ويدن، پراٽن، مهاڀارت، رامائڻ، پاٽني جي گرامر ۽ سنسڪرت جي علم ۽ ادب سان گڏ هن حڪومت، سياست ۽ جنگ جي علم ۽ فن جا راز به سيکاريا. تانجو جڏهن انساني تاريخ جو هڪڙو وڏي ۾ وڏو طوفان آيو تڏهن چندرو ۽ وشنو نه رڳو ٻين لکن ڪروڙن ماٹهن وانگر باهه ڪونه ٿي ويا پر اٿلو ان طوفان تي سوار ٿي پنهنجي حيرت انگيز منزل طرف روانا ٿي ويا. اهو زلزلو آٹڻ واري استاد شاگرد جي هڪڙي ڄڳ مشهور جوڙي هئي، جيڪا وشني ۽ چندرو سان گڏ ڏرتيءَ تي ان وقت موجود هئي. سموري انساني تاريخ جي پهرين نمبر علمي ۽ سائنسي استاد ارسطو جي عالمي تاريخي فاتح ذهن جي رنگ ۾ رنگجي پنهنجي پيءُ هاڪاري فوجي ماهر، جنرل ۽ فاتح بادشاهه فلپ جي قتل کان پوءِ جڏهن سڪندر 21 ورهين جي ڄمار ۾ تخت تي وينو، تڏهن ڄڻ پهرين ڏينهن اعلان ڪيائين، ”آئون يونان کي تابع ڪري ايراني شهنشاهيت کي تباهه ڪندس ۽ سڄي دنيا فتح ڪندس.“ ڪيترن ان ڳالھ کي هڪڙي نوجوان جي جواني جو جوش سمجهيو، پر هن نوجوان جو نالو سڪندر هو. هن سڄي عمر ڄڻ ان هڪڙي جملي چئي سگهڻ لاءِ گذاري هئي. هاڻ جملي کي صحيح ثابت ڪرڻ جو موقعو ۽ چئلينج سامهون موجود ٿي چڪو هو. هو اوير يورپ جي اڄوڪي يوگوسلاويا ملڪ جي مقدونيا علائقي مان واڇوڙي وانگر

نڪتو ۽ يونان ۽ مصر کي زير زبر ڪندو سوين سالن جي اجگر جيڏي ايراني شهنشاهيت کي ڪکن جي پونگي وانگر ڍاهيندو، لتاڙيندو ايران جي شهنشاهه دارا ٽئين کي ڀڄائيندو افغانستان ۽ وچ ايشيا جي ملڪن کان ٿيندو وڃي چين کان نڪتو. اتان موٽي افغانستان کي تابع ڪندو، هندوڪش پهاڙن کي چيريندو هڪڙي ڏينهن اچي وشنو ۽ چندرو جي شهر ٽيڪسلا تي ڪڙڪيو. هندستان ۾ ڦهرام مچي ويو: ”ياون (يوناني) اچي ويا! ياون اچي ويا!“ وشني چندرو کي موڪليو ته وڃي ڏسي اچ ته ياون ڪهڙا ٿيندا آهن ۽ ڪيئن ٿا وڙهن؟ انهن کي دنيا ۾ ڪوبه شڪست نه ڏئي سگهيو سو ڇو؟

چون ٿا ته چندرو الائي ڪهڙي ريت خود دنيا جي فاتح اعظم جي روبرو پهچي وڃڻ ۾ ڪامياب ٿي ويو. الائي ڪهڙي ڳالهه ٻولهه ٿي پر اها خبر آهي ته يوناني سورهيه کي چندروءَ جي ڳالهه ڪانه وڻي ۽ اجا سوچيائين پئي ته هن کي گرفتار ڪري ڪيس گستاخي جي سزا ڏجي ته چندرو ڳالهه کي سمجهي، اک ڇنڀ ۾ ڪسڪي ويو. وشني هڪڙو ئي سوال پڇيس: ”ڇا تو سمجهين؟ ياون ڪٽڪ کي ناس ڪرڻ انسانن جي وس ۾ به آهي يا فقط ديوتائن جي وس ۾ آهي؟“ هن وراڻيو: ”جي ڪو سنو وجهه ملي ته ٻيا انسان ته نهيو پر پاڻ به ڪين ناس ڪري سگهون ٿا.“ استاد وشني جڻ پنهنجي سڄي زندگي پنهنجي شاگرد کان اهڙي ئي ڪنهن جواب ٻڌڻ لاءِ وقف ڪري ڇڏي هئي. پوءِ هڪڙي ڏينهن وشني ۽ چندروءَ کي سندن گهربل موقعو ملي ويو. سڪندر سنڌو درياءُ ٽپي جهلم وٽ پورس کي جيئدان ڏيندو، جڏهن بياس نديءَ تائين پهتو ته سندس يوناني فوج اڳتي وڌڻ کان پڙ ڪڍي بيهي رهي. هو لاچار ملتان ۽ ٻيا شهر فتح ڪندو، نوان شهر اڏائيندو، يوناني بينڪون قائم ڪندو، سنڌ ۾ سنڌين جي بار بار بغاوتن کي چيپاٽيندو اچي ڪيٽي بندر کان نڪتو. ٻئي ڏينهن سمنڊ جي ڪناري تي پيرين پنڌ هلندو سامونڊي ڪنارو جاچيندو رهيو. پوءَ پنهنجي فوج کي به اڌ ڪري هڪڙو اڌ سمنڊ رستي پنهنجي بحري فوج جي سپهه سالار امير البحر فيئرڪس جي اڳواڻيءَ ۾ واپس موڪليائين. ٻئي اڌ کي ساڻ ڪري موٽي مڪران واري رستي کان ايراني سرحد ڏانهن پنڌ پيو، واٽ تي ڏاڍا ڪشالا ڪاٽڻا پيس، پر مڙس اڻ موٽ هو. ايران کان ٿيندو وڃي بابل جي منزل کي پهتو. البت منزل تي سندس مهمان جڻ اڳ جهليو ويٺو هو. جنهن ايندي شرط ڪٽي ٻڪَ وڌس. اهو سال 222 ق. م. هو، دنيا جي وڏي ۾ وڏي فاتح 12 سالن ۾ دنيا کي ائين بدلائي ڇڏيو جو اها وري سڃاڻڻ ۾ ئي ڪانه

آئي تہ هيءَ ڪا ساڳئي 12 سال اڳ واري دنيا آهي. سڄي دنيا جي تاريخ اڳيان جيڪي ’جيڪڏهن‘ جا وڏي ۾ وڏا سوال آهن تن مان هڪڙو هي آهي تہ، ”جيڪڏهن سڪندر اعظم 222 ق. م. ۾ 25 سالن جي ننڍي عمر ۾ ئي مري نہ وڃي ها ۽ کيس 40 ـ 50 سالن جي حياتي ملي ها تہ هو دنيا جو نقشو ڪهڙو بنائي وڃي ها؟ اڄ اها ڪهڙي روپ ۾ هجي ها؟“

عظيم ارسطو جو شاگرد ڪو رڳو چنگيزي قسم جو پيشہ ور قاتل فاتح ڪونہ هو. هو عام تصور کان بہ وڌيڪ گهڻ طرفو ۽ گهڻ ڳڻيو عظيم انسان ۽ هڪ جينئس هو. هو پنهنجي زماني جو هڪڙو وڏي ۾ وڏو روشن خيال سياسي سڌارڪ، اقتصادي ڄاڻو، وسيع النظر ۽ دوررانديش منتظم، مدبر، علم ۽ سائنس جو عاشق ۽ نهايت فراخ دل انسان هو. پنهنجي دؤر جي حساب سان صحيح معنيٰ ۾ تعصب کان بالاتر دنيا جو شهري هو. هن ارسطو جون سونپيل ڪوجنائون ڪيون. مثلن نيل ندي ۾ اوچتي ٻوڏ ڇو ٿي اچي؟ ارل سمنڊ آهي يا ڍنڍ؟ هندوڪش جبلن مٿان بيهي ڏسبو تہ اڀرندي طرف سمنڊ نظر ايندو يا نہ؟ وغيره. هن نوان شهر ۽ نيون يوناني بينڪون ۽ نوان ثقافتي، اقتصادي مرڪز قائم ڪيا. هن پنهنجي قبضي هيٺ آيل ملڪن جي ارتقا جو رخ صدين لاءِ موڙي ڇڏيو. سڪندر کي اولاد ڪونہ هو، سندس سلطنت سندس جنرلن پاڻ ۾ ورهائي ڪنئي. مصر، جنرل وليمي کي حصي ۾ آيو جنهن جي پٽ مان هاڪاري ملڪہ قلوپطره پيدا ٿي. افغانستان، اولهہ هندستان ۽ وچ ايشيا جا ملڪ جنرل سليوڪس کي مليا. سڪندر هندستان ۾ پنيان پڪو بندوبست ڪري ويو هو. ڪانئس پوءِ ايندڙ شهنشاهہ اڪبر، انگريزن جهڙن سياسي ذهن رکندڙ فاتحن وانگر هن جي پاليسي بہ گهڻ طرفي فتح جي پاليسي هئي يعني فوجي فتح سان گڏ سياسي، فڪري، انساني، اقتصادي ۽ ثقافتي فتح جي پاليسي. هن هر هنڌ پنهنجي هٿان شڪست کاڌل قوتن کي پنهنجو ڪري پاڻ سان ڪٽڻ جي ڀرپور ڪوشش ڪئي. هندستان ۾ هو، جيتوڻيڪ سنڌ ۽ ملتان جهڙن علائقن جا حاڪم پنهنجا ڪرڻ ۾ ناڪام ويو، تہ بہ پنجاب، ڪشمير ۽ ڀين آس پاس جي علائقن جا حاڪم هو پاڻ سان ڪٽڻ ۾ ڪامياب ٿي ويو. وشنو ۽ چندرو جي شهر ٽيڪسلا جو راجا امڀي آڻ مڃي ساڻس ملي ويو ۽ سڪندر کيس سنڌو نديءَ ۽ جهلم جو علائقو ڏنو. پورس کي جهلم کان بياس جو علائقو ڏنائين. ڪشمير جي حاڪم کي پنجاب جو باقي علائقو ڏنائين. البتہ جن جن علائقن مان يونانين کي سخت خطرو هو، انهن تي يوناني يا ايراني گورنر مقرر

ڪيائين. سنڌ جو گورنر پيٿن کي مقرر ڪيائين، سرحد جو گورنر نڪانور کي مقرر ڪيائين. ان جو هيڊ ڪوارٽر سڪلاوتي (هاٽوڪو چارسده) قائم ڪيائين. ڪابل تي پنهنجو ايراني سهرو اوڪسياريتس گورنر مقرر ڪيائين. جيئن ته پنجاب جو حڪمران طبقو ذري گهٽ سڄو يوناني حاڪمن جو ٽي ويو هو، تنهنڪري هاڻ جنهن کي دماغ ۾ هندستان پاران يونان سان ٽڪر کائڻ جي هوا پيدا ٿئي ها، تنهن جو بڻ بنياد ختم ڪرڻ لاءِ پنجاب جا راجا پورس ۽ راجا امڀي جهڙا يونان پرست هندستاني راجائون ئي پورا هئا. وشنو ۽ چندرو سيڪجهه پنهنجي اکين سان ڏٺو ۽ سمجهيو هو. هنن ايرانين جي صدين جي جاهه جلال کي به ڏٺو هو ۽ ان جاهه جلال کي اک ڇنڀ ۾ ختم ٿيندي به ڏٺو هو.

هنن هندستاني راجائن جو اڳوڻو شان شوڪت به ڏٺو هو. سندن يونانين هٿان برا حال به ڏٺا هئا ۽ هاڻ سندن يونانين جي زور تي اڳي کان اڳرا روب تاب به ڏٺا هئا. وشنو کي پنهنجي وطن مٿان ايراني سامراجي عذاب جو تجربو به هو، ان ڪري هو ٽيڪسيلا کان هزارين ڪوهه پري پٽالي پترا جي نندا راڄ ۾ وڃي رهڻ جي ناڪام ڪوشش به ڪري چڪو هو. يونانين ۽ سندن مڪاني غدار چاڙتن جي راڄ جو نئون نظام به ڪين ڏٺو نٿي وڻيو. ظلم ۽ غلامي خلاف نفرت ڄڻ ڄائي ڄم کان سندن نس نس ۾ سمايل هئي. تاريخ جي ڪن ڪن ڏاڪن تي ڪن ڪن ماڻهن جي ويساهه ۾ نه ايندڙ غيرمعمولي ذهانت ۽ دليري، اعلیٰ ترين سوچ ۽ سمجهه، بي مثال سچائي ۽ سورهيائي ۽ اٿاهه ثابت قدمي ۽ لڳن، هڪ ڏاڪي تي پهچي اول جنون پوءِ حقيقي عظمت جي سرحدن کي ڇهي ويندا آهن ۽ خود تاريخ کي پاسو بدلائڻ تي مجبور ڪري ڇڏيندا آهن ۽ پوءِ ائين نئون تاريخي دؤر جنم وٺندو آهي. وشنو ۽ چندرو سوچي پنهنجي خواب کي حقيقت بنائڻ جو هڪڙو تاريخي بلڪ تاريخ ساز فيصلو ڪيو ۽ پوءِ پنهنجون باقي رهيل عمريون ان آدرش جي حاصلات لاءِ وقف ڪري ڇڏيائون. هنن فيصلو ڪيو ته سموري هندستان جي مقدس سرزمين کي ڌارين يوناني غلام بنائيندڙن، سندن امڀي پورس جهڙن غدار چاڙتن ۽ پٽاليپترا جي نندا جهڙن نااهل لالچي ۽ ظالم حاڪمن کان پاڪ ڪري هندستان ۾ هڪڙي اهڙي شاندار پڪي پختي خودمختيار ۽ طاقتور سلطنت قائم ڪئي وڃي، جنهن ڏانهن ڪو اک کڻي نهارڻ جي به جرئت نه ڪري سگهي. هنن پنهنجي ذهنن ۾ هندستاني تاريخ جي پهرين عظيم جنگِ آزادي شروع ڪري ڇڏي. هنن اتر اولهه هندستان جي ٻيلن، پهاڙن، ميدانن ۽ ندين جي

ڪنارن ۾ مڙس ماڻهن جي ڳولا شروع ڪري ڏني. هنن جيڪي ماڻهو هٿ ڪيا تن ۾ ارتا يا ارش تراڪا، پرستلا، مدرا، ڪراتا گنڌرا، ڪاسا اوساتي سنڌو (سنڌي) ۽ سؤوير شامل هئا. هنن ڪافي تعداد ۾ چوراگنا (چورن جا ٽولا) ڀرتي ڪيا. انهن مان ڪيترا اڳ ۾ سڪندر سان چوٽون ڪائي چڪا هئا. ڪجهه ڏينهن ڪانپوءِ جڏهن وٽن ڪافي تعداد ۾ ماڻهو گڏ ٿي ويا، تڏهن هنن هماليہ جي هڪڙي رياست جي راجا پرواتڪا کي پنهنجي پاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي، جنهن ۾ آخر هو ڪامياب ٿي ويا. پراوتڪا جي فوج ۾ خود ڪي يوناني بہ هئا جيڪي سڪندر پويان ڇڏي ويو هو ۽ جيڪي ڪائنس انڪري ناراض هئا.

يوناني راڄ پاران يونان جا حامي پنج بادشاهہ هنن تي حملو ڪري آيا. اهي هئا قلوطا جو راجا جٽا پرما، ملايا جو سنيان ادا، ڪشمير جو پشڪار ڪشا، سينڌو جو سنڌو شهنا، پراسيڪا جو راجا ميگها. چندروءَ ۽ وشنوءَ ۽ سندن ساٿين جي گوريلا فوج هڪ هڪ ڪري سيني راجائن کي شڪست ڏني. تنهن ڪانپوءِ وارو آيو يونان جي صوبائي گورنرن ۽ ڪمانڊرن جو. نڪانور سڪندر جي هندستان ۾ هوندي قتل ٿي ويو. تنهن ڪانپوءِ جهلم ۽ هندوڪش جي وچ واري علائقي جي گورنر فلپ کي قتل ڪيو ويو. ان جي جاءِ تي ٽيڪسيلا جي راجا امڀي کي اها چارج بہ ڏني ويئي.

ٻن سالن جي خونخوار لڙاين ڪانپوءِ سنڌو درياهہ جي اوڀر وارو سڄو علائقو وشنو ۽ چندروءَ جي قبضي ۾ اچي ويو ۽ انهيءَ علائقي ۾ يونانين ۽ سندن غدار حامين جو بڻ بنياد ناس ٿي ويو. تان جو 222 ق. م. جنهن سال سڪندرِ اعظم بابل ۾ هن دنيا مان لاڏاڻو ڪيو، ان سال چندروءَ ’چندر گپت موريا‘ جي لقب سان آزاد هندستان جي بادشاهت جو اعلان ڪيو. وشنو ’وشنوگپتا ڪوتليہ چاڻڪيہ‘ جي نالي سان هندستان جي هن نئين سلطنت جو وزيراعظم ٿيو. يوناني مؤرخن چندر گپت جي انهيءَ عقل چرخ ڪندڙ شاندار ڪاميابيءَ لاءِ عجيب و غريب دليل ڏنا آهن. يوناني تاريخ نويس جسٽين لکي ٿو: ”سڪندر جي وفات ڪانپوءِ هندستان پنهنجي ڳچيءَ مان غلاميءَ جو طوق ڀڃي لاهي اڇلائي ڇڏيو ۽ يوناني گورنرن کي قتل ڪري ڇڏيائين. هن آزاديءَ جو باني سئندرو ڪوٽيس (چندر گپت) هو. هي غريب مائٽن جو ٻار هو ۽ آسماني قوتن طرفان سندس اهڙي همت افزائي ۽ مدد ڪئي وئي جو هن جي دماغ ۾ بادشاهہ ٿيڻ جو حوصلو پيدا ٿيو جنهن جو مثال اهو آهي جو سڪندر جي اڳيان ٻي ڊپائيءَ سان ڳالهائڻ ڪري سڪندر مٿس ڪاوڙجي پيو ۽

حڪم ڏنائين تہ ”هنڪي قتل ڪيو وڃي.“ پر پوءِ پڪڙجڻ ڪان اڳ ۾ تيزيءَ سان پڄي گم ٿي ويو. جڏهن ڊوڙي ڊوڙي ٿڪي ڪري پيو ۽ ننڊ ڪٽي ويس تڏهن هڪڙو وڏو شينهن اتي اچي نڪتو، جنهن سندس منهن تي وهندڙ پگهر ڪي پنهنجي ڄڀ سان چٽيو ۽ اهڙي ريت نرمائيءَ سان سجاڳ ڪري هليو ويو. انهن ڪرامتن جي ڪري سندس حوصلو وڌي ويو ۽ سندس دماغ ۾ بادشاهہ ٿيڻ جو خيال پئدا ٿيو ۽ هن ڌاڙيلن جو ٽولو گڏ ڪري ورتو. هندستانين ڪي ڀڙ ڪيائين تہ يوناني سلطنت جو تختو اونڌو ڪري ڇڏيو. ڪجهہ وقت ڪانپوءِ جڏهن سڪندر اعظم جي جنرلن تي حملو ڪرڻ پئي ويو تڏهن هڪڙو اجگر جيڏو جهنگلي هاٿي سندس اڳيان اچي بيٺو ۽ نماڻائيءَ سان پنهنجو ڪنڌ جهڪائي ڪيس پنهنجي پٺ تي سوار ڪيائين ۽ جنگ ۾ سندس رهنمائي ڪري ڪيس پاڻ مرادو اتي پهچايائين ٿي، جتي هو سوپارو ٿيو ٿي. اهو ئي هاٿي جنگ جي ميدانن ۾ نشانبر ٿيو هلندو هو. اهڙيءَ ريت جڏهن (يوناني جنرل) سليوڪس پنهنجي عظمت جا بنياد پئي رکيا تڏهن سئنڊرو ڪوٽس (چندر گپت) تخت ڌڻي ٿي هندستان تي قابض ٿي چڪو هو.“ پر سڄي هندستان تي قبضي ڪرڻ جو پنڌ اجا پري هو. ٽئڪسيلا ڪان سوين ڪوهہ پري اپرندي پاسي پٽالي پترا ۾ بقول يوناني مؤرخ ڪريٽس جي ”ڇهہ لک پيدل فوج، ويهہ هزار گهوڙي سوار فوج، ٻہ هزار چئن گهوڙن واري جنگي رٿن ۽ ٽن هزار هاٿين جي مالڪ لکپتي ڪروڙپتي يا ارب پتي نہ ۽ پدم پتي ٻہ نہ پر مها پدم پتي نوانوي ڪروڙ سونين مهرن جي مالڪ نند راجا جي حڪومت هئي. هو پنهنجي لالچ ۽ ظلمن جي ڪري بدنام هو، سڪندر وٽ ٻہ ماڻهن هن جون گلائون ڪيو هيون. مشهور يوناني مؤرخ پلوٽارڪ جي چوڻ مطابق چندر گپت سڪندر سان ٽئڪسيلا ۾ مليو هو تڏهن سڪندر چندر گپت ڪان ٻہ هن جي باري ۾ پڇا ڪئي هئي. چونٽا تہ هن ڪنهن ٻہ شيءِ ڪي ويندي (جانورن جي کلن، ڪئونر، وٽن ۽ پٿرن ڪي ٻہ) ٽيڪس ڪانسواءِ نہ ڇڏيو هو.“

چندر گپت هيستائين گهٽو ڪري گوريلا لڙايون ڪيون هيون ۽ ڪيس وڏين باقاعده فوجن جي ڪمان ڪرڻ جو تجربو ڪونہ هو. تنهن ڪري جڏهن هو سرحدي علائقا فتح ڪري يلغارون ڪندو شهنشاهي تخت گاهہ پٽاليپترا (بهار) جي مرڪز ۾ پهتو تڏهن راجا نند جي سپهہ سالار ڀڌانسالا سندس فوجن تي پٺ ڪان حملو ڪرايو ۽ ڪيس شڪست کائي پوئتي موٽڻو پيو. ان وقت جي مؤرخن سندس فوجي حڪمت عملي تي تنقيد ڪندي لکيو، ”سو چندر گپت بادشاهہ ٿيڻ جي حرص ۾

سرحدن جي حفاظت جو بندوبست ڪرڻ ڪانسواءِ ملڪ ۾ ڪاهي آيو آهي ۽ سندس فوج کي گهيري ۾ آڻي تباهه ڪيو ويو آهي." (مها واسا ٽڪا صفحو 186) جيئن تاريخ پريشڪا پاروان لکيو، "جيئن ڪو ننڍڙو ٻار پليٽ ۾ ڪاڌي جي ٿڌن ڪنارن مان ڪاڌو ڪائڻ بدران هيچ وچان پنهنجون آڱريون پليٽ جي وچ ۾ وجهي هٽي پاٽکي ساڙي رکي تيئن وشنوگپتا ڪوتليہ چاڻڪيہ پنهنجون آڱريون هٽي ساڙي رکيون آهن." هاڻي هنن پنهنجي غلطي سڌاري ۽ هڪ هڪ ڪري اول صوبا فتح ڪيائون ۽ پوءِ پتاليپترا جو تخت گاهه. راجا نند کي جيئدان ڏنو ويو ۽ ڪيس چيو ويو تہ "پنهنجون ٻہ زالون، هڪ ڌيءَ ۽ هڪڙي رٿ ۾ جيترو سامان کڻي سگهن، اوترو کڻي جيڏانهن وڃئي اوڏانهن هليو وڃ." ان ڪانپوءِ چندر گپت موريا ۽ وشنوگپتا ڪوتليہ چاڻڪيہ (پاٽکي چاڻڪيہ هن پنهنجي ڳوٺ جي نالي جي نسبت سان سڏايو ٿي) پنهنجي سلطنت جي حدن کي هر طرف وڌايو، تان جو اها هندستان جي تاريخ جي پهرين وڏي شهنشاهيت بڻجي ويئي ۽ چندر گپت موريا هندستان جي پهرين وڏي شهنشاهيت جو پهريون شهنشاهه ۽ وشنو گپتا ڪوتليہ چاڻڪيہ پهريون وڏو بااختيار وزيراعظم بڻجي ويو. يوناني مؤرخ پلوتارڪ لکي ٿو، "سئنڊرو ڪوٽيس (چندر گپت) ڇهن لکن جي فوج سان سڄو هندستان پنهنجي تابع ڪري ورتو." دراصل بلوچستان اڃان بہ يونانين جي تابع هو.

چندر گپت يونانين کي هندستان ۾ شڪست ڏيڻ ڪانپوءِ بہ ساڻن سٺا تعلقات رکيا ڇو تہ عالمي سپر پاور اڃا بہ يوناني هئا. ضرورت وقت هو کين تحفا ۽ مددون بہ موڪليندو هو. پلوتارڪ لکي ٿو تہ، "سئنڊرو ڪوٽس، سليوڪس کي 500 هاٿي تحفي طور ڏياري موڪليا."

سڪندر جي مرڻ ڪانپوءِ سندس سپهه سالارن جي پاڻ ۾ ويڙهه شروع ٿي ويئي، جنهن ۾ بابل جي حاڪم جنرل سليوڪس جي ڪافي سرسي ٿي. سڪندر جي هندستان مان موٽي اچڻ ڪان بہ سال پوءِ سليوڪس کي اهو خيال ٿيو تہ ڇو نہ هندستان وري فتح ڪجي. جي نہ تہ بہ گهٽ ۾ گهٽ اڳ فتح ڪيل ۽ پوءِ وڃايل علائقا تہ وري هٿ ڪري وجهجن، سو 4 - 205 ق. م. ۾ وڏو ڪٽڪ وٺي ڪاهي آيو، اول سخت ترين لڙاين ڪانپوءِ افغانستان فتح ڪيائين. پوءِ ڪابل نديءَ جو ڪنارو وٺي سنڌو درياهه پار ڪري هندستان تي اچي ڪڙڪيو.

هتي هڪڙو اچرج جڻ سندس انتظار ۾ ويٺو هو. اهو هو راجا اميي ۽ راجا پورس واري ڇڙوڇڙ، وائڙي ۽ بطال هندستان بدران شهنشاهِ هند چندر گپت موريا

۽ دانائي اعظم وزيراعظم هند وشنوگپتا ڪوتليہ چاڻڪيہ وارو نئون، خوددار، چست ۽ چالاڪ هندستان. هندستاني فوجن يوناني حملي ڪندڙ ڪٽڪن کي سنڌو نديءَ جي ڪناري تي تاريخي شڪست ڏيئي سندن چيلھ ڀڃي وڌي. سڪندراعظم جي جڳ مشهور هاڪاري سپھ سالار شاھ سليوڪس کي هندستان جي شهنشاھ اڳيان نہ رڳو هار مڃڻي پئي پر هڪڙو عهدنامو بہ ڪرڻو پيو جنهن موجب هن کي ڪابل، قنڌار، هرات ۽ بلوچستان شهنشاھ هند کي ڏيڻا پيا ۽ ان سان گڏ پنهنجي سهڻي ڌيءَ جو سڱ بہ ڪيس ڏيڻو پيو.

هاڻ شهنشاھ چندر گپت موريا ۽ وزيراعظم وشنو گپتا ڪوتليہ چاڻڪيہ جي سلطنت هندستان جون قدرتي سرحدون ٽپي ٻاهر ڦهلجي ويئي هئي ۽ هندستان اولھ ايشيائي علائقي جي هڪڙي وڏي طاقت بنجي چڪو هو. پر ان جي باوجود چندر گپت ۽ ڪوتليہ چاڻڪيہ پاڻ ۾ وڙهندڙ يوناني سپھ سالارن کي سوين هاٿين جا تحفا موڪلڻ بند نہ ڪيا. سندن سليوڪس کي موڪليل 500 هاٿي اپس جي جنگ جي ميدان تي عين ٽائيم تي پهتا ۽ سليوڪس ۽ چندر گپت جي گڏيل دشمن اينٽي گونس کي شڪست ڏيڻ ۾ انهن هاٿين مکيہ ڪردار ادا ڪيو. اهڙن هاٿين رافيہ جي ميدانِ جنگ ۾ سڪندر جي سپھ سالار ۽ مصر جي بادشاھ ٽوليمي جي آفريڪي هاٿين کي شڪست ڏيئي جنرل اينٽوڪس جي فوج کي سوڀارو ڪيو. يوناني مؤرخ سٽريبو جي دعوىٰ آهي تہ اهو پڻ طئي ٿيو هو تہ آئينده هندستاني ۽ يوناني شاهي خاندان هڪٻئي جا مائٽ ليکبا ۽ پاڻ ۾ سڱابنديون ڪندا. سن 204 ق. م. ۾ سليوڪس مشهور معروف سفارتڪار ميگزٿينس کي شهنشاھ هند جي دربار ۾ پنهنجو سفير مقرر ڪري ڪيس پٽالي پترا موڪليو. مئگسٿينس چندر گپت موريا جي درٻار جو جيڪو اکين ڏٺو احوال لکيو آهي، تنهن مان هڪڙي سخت محنتي، جفاڪش ۽ ايماندار شهنشاھ ۽ انسان جو تصور اڀري ٿو. هو لکي ٿو تہ: ”شهنشاھ پنهنجي سر هندستان جو هڪڙو سڀ کان سخت پورهيو ڪندڙ عملدار هو. هو ڏينهن جو صفا ڪونہ سمهندو هو ۽ سڄو ڏينهن درٻار ۾ ڪم ڪندو هو. هن پنهنجي ذاتي سک ۽ فرحت جو ڪوبہ خيال نہ ٿي ڪيو.“ هو لکي ٿو: ”شاهي محل سڄو ڏينهن سيني لاءِ کليو پيو آهي. اهو ان وقت بہ کليل آهي، جڏهن بادشاھ پنهنجي وارن کي ڦڻي ڏياريندو آهي ۽ ڪپڙا پائيندو آهي. ان وقت بہ هو پردي پويان سفيرن سان ڳالهائيندو رهندو آهي ۽ ماڻهن جا فيصلا ڪندو رهندو آهي.“ هو وڌيڪ لکي ٿو تہ: ”ٻٽن ڪلاڪن جي ننڊ ڪانسواءِ سندس هر گهڙي خلق

جي خدمت لاءِ وقف ٿيل آهي.“ سڪندر اعظم ۽ سندس سپهه سالارن وانگر شهنشاهه چندر گپت جون باڊي گارڊ به هٿياربند عورتون هيون، جيڪي گهوڙن، هاٿين ۽ جنگي رٿن تي سوار ٿي چوويهه ڪلاڪ سندس حفاظت ڪنديون هيون. يوناني مؤرخ ايپين لکي ٿو: ”شهنشاهه جا پيدل سپاهي پاڻ جيڏا تير ڪمان کنيو هلن ٿا. دنيا ۾ ڪوبه اهڙو ماڻهو ڪونهي، جيڪو هندستان جي تيرانداز جي تير جي سٽ جهلي سگهي.“ پنهنجي عمر جي پڇاڙيءَ ۾ چندر گپت حڪومت جون واڳون پنهنجي پٽ بندوسار جي حوالي ڪري پاڻ دنيا کي تياڳ ڏيئي سراوانه بيل گولا نالي ميسور جي هڪڙي ماڳ تي وڃي رهيو. ٿورن ئي مهينن ڪانپوءِ هندستان جي هن نرالي فاتح، منتظم ۽ شهنشاهه هي جهان ڇڏيو.

وشنوگپتا ڪوتليه چاڻڪيه بدستور هندستان جو وزيراعظم رهيو ۽ شهنشاهيت جون سرحدون اجان به وسيع ڪيون ۽ ان جون پاڙون وڏيڪ مضبوط ڪرڻ جي ڪم ۾ جنبيو رهيو. هندستان کي يوناني سامراج کان آزادي ڏيارڻ، هندستان جي پهرين عظيم سلطنت قائم ڪرائڻ ۽ ان کي وزيراعظم طور هلائڻ ڪانسواءِ هن جو ٽيون وڏو ڪارنامو ”ارٿ شاستر“ نالي ڪتاب لکڻ هو.

ڀلان ڀلي جو ڇيهه ڪونهي. بلائن مٿان بلائون پيون آهن. انسان جي عظيم ڪارنامن جو ڪو هڪڙو قسم يا هڪڙو ميدان يا هڪڙو وقت ڪونهي، جيڪو جڏهن چڙهيو سو تڏهن سوار، جيڪو جنهن ڳالهه ۾ چڙهيو، سو ان ڳالهه ۾ سوار، دنيا ۾ انساني ذهن، روح ۽ جسم جون فتحون هزارين قسمن جون آهن. انهن منجهان به قسم آهن، تلوار ۽ قلم جي فتحن جا. ڪي قلمن جون فتحون تلوار جي ڪيترين فتحن کان وڏيڪ جٽادار ۽ وڏيڪ وڏي ملهه واريون ٿي گذريون آهن. مثال طور فردوسي جو ’شاهنامو‘ جنهن پاڻ چيو آهي: ”بس رنج بردم درين سال سي، عجم زنده ڪردم بدين پارسي.“ ترجمو: ”هنن ٽيهن سالن ۾ (شاهنامو لکندي) ڏاڍا ڏک ڏٺا اٿم پر پنهنجي هن فارسي شاعريءَ سان ايران کي هميشه لاءِ زنده ۽ جاودان ڪري ڇڏيم.“ يا چيني فوجي ماهر سن زو جي 22 صديون اڳ لکيل جنگي سائنس بابت تخليق، ’جنگي حڪمت عمليءَ جو فن‘ جيڪا اڄ به سڄي دنيا جي فوجي اڪيڊمين ۾ پڙهائي ويندي آهي. حڪمراني ۽ ملڪي انتظام هلائڻ جي فن بابت وشنوگپتا ڪوتليه چاڻڪيه جو تخليق ڪيل ڪتاب ”ارٿ شاستر“ جيڪو صدين جون صديون گم رهيو ۽ جيڪو 1904ع ۾ هٿ آيو ۽ پهريون دفعو 1905ع ۾ شايع ٿيو ۽ 1909ع کان دنيا جي اهم ٻولين جهڙوڪ انگريزي، فرينچ، اطالين (رومي) ۽

ٻين ٻولين ۾ ترجمو تي شايع ٿيڻ شروع ٿيو. اهو گذريل سال 1991ع ۾ پهريون دفعو شان الحق الحقي جي ترجمي سان اردوءَ ۾ شايع ٿيو، ان جو شمار دنيا جي وڏن ۾ وڏن علمي ڪارنامن ۾ ٿئي ٿو. هن ڪارنامي وشنوگپتا ڪوٽليه چاڻڪيه کي انساني تاريخ جي سڀ کان وڏن عالمن ۽ تخليق ڪارن جي اڳين صف ۾ ويهاري ڇڏيو آهي. هندستان جي تخت گاهه دهليءَ ۾ جنهن علائقي ۾ غيرملڪي سفارتڪار رهندا آهن، ان علائقي تي چاڻڪيه جي نالي پويان ’چاڻڪيه پوري‘ نالو رکيو ويو آهي.

سنڌي عوامي برقي - ڪتاب
Sindhi Awami e-Books